

KYRKAN OCH POLITIKEN

Av biskop JOHN CULLBERG, Västerås

ÄMNET »Kyrkan och politiken» är minst sagt tvetydigt. Med »kyrkan» kan man i detta sammanhang mena olika ting. Man kan tänka på det universella, världsomspännande kristna kyrkosamfundet, på den svenska folkkyrkan, representerad av sina officiella organ: kyrkomötet och — kanske man kan tillägga — biskopsmötet, eller på prästerna såsom de för kyrkans verksamhet ansvariga ute i landet. Ordet »politiken» återigen kan betyda alla de funktioner, som reglera statens liv över huvud, eller man kan åsyfta en politik i mera inskränkt mening, riksdagspolitik, i ett demokratiskt land differentierad på de olika politiska partiernas program. Det är uppenbart, att man måste göra klart för sig, vilken frågeställning som åsyftas, om man skall kunna ge ett någorlunda hyfsat svar på spörsmålet om förhållandet mellan kyrkan och politiken.

Om jag först ett ögonblick stannar vid frågan om *partipolitiken*, så vill jag hävda den bestämda tesen, att kyrkan i intet avseende här kan låta engagera sig. Självklart gäller detta det universella kyrkosamfundet, liksom det gäller folkkyrkan i hennes officiella, samlade framträdande. Lyckligtvis ha de partipolitiska bokstavsbezeichnungarna — h., fp., s. o. s. v. — aldrig behövt sättas inom parentes efter namnen på de talare, som yttrat sig i kyrkomötesdebatterna. Mera tveksam kan man ställa sig till frågan om de enskilda prästernas politiserande. Att dessa icke skola blanda in partipolitik i sina rent kyrkliga funktioner, särskilt predikan, är ju allmänt erkänt. Men å andra sidan äro ju även prästerna medlemmar i det borgerliga samhället, och ingen tycks kunna förmena dem rätten att både ha en bestämd politisk åskådning och att vid sidan av tjänsten göra propaganda för den, ev. även sitta i riksdagen såsom representanter för ett politiskt parti. Därigenom kunna de ju tillvarataga intressen, som också ur kyrkans synpunkt äro väsentliga. — Resonemanget låter bestickande, och likväl tror jag, att en reservation är på sin plats. Visserligen be-

strider jag ingalunda, att en situation kan uppstå, då de politiska avgörandena i så hög grad beröra kyrkans livsintressen, att det för hennes representanter kan bli en bjudande plikt att efter förmåga söka påverka även den politiska debatten. *Normalt* synes mig dock läget vara ett annat. En riktig präst indentifierar sin egen gärning med sin kyrkas, och denna har ovedersägligen ett ärende till alla samhällskategorier utan hänsyn till partigrupperingar. Och det kan inte hjälpas — en partipolitiskt alltför hart engagerad präst isoleras lätt från vissa grupper i sin församling. Och vad värre är, han stjälar tid och kraft från det, som dock är hans egentliga uppgift och som f. n. kanske mer än någonsin kräver odelad kraftanspanning. Denna syn på saken börjar f. ö. vinna terräng litet varstans, inte minst i industribygderna. Medan det förr var vanligt, att prästval på sådana platser lades upp efter partipolitiska linjer, varvid socialdemokratisk åskådning i regel var en god garanti för snabb befordran, har man nu på arbetarhåll börjat inse, att prästen är mera till gagn som präst än som partipamp. Jag klandrar icke de präster, som anse sig böra kandidera vid riksdagsval; de *kunna* ange fullt plausibla skäl. Men jag kan icke heller räkna det som någon brist hos mitt stift, att ingen av dess präster sitter i riksdagen eller veterligen har någon starkare ästundan att komma dit. — Kanske bör jag för undvikande av missförstånd tillägga, att det sagda ingalunda får tolkas som uttryck för en undervärdering av det parlamentariska arbetet och dess betydelse. Det är enbart fråga om en enligt min tanke sund arbetsfördelning inom det sociala sammanhanget.

Mera komplicerat blir problemet, om man tar ordet »politik» i den vidare bemärkelsen. Det har med rätta anmärkts, att kyrkan inte lever i något lufttomt rum utan måste vara starkt intresserad av hur statslivet runt omkring organiseras och gestaltas. Särskilt måste detta vara fallet med en kyrka, som har så intima förbindelser med staten som var svenska folkkyrka. Det kan alltså inte vara tal om att kyrkan skulle kunna dra sig tillbaka i något slags överandlig isolering, likgiltig för hur det världsliga samhället ordnar sina förhållanden. En sådan attityd skulle bli skäligen ödesdiger både för kyrkan och för staten. Men å andra sidan står det fast, att kyrkans uppgift och gärning är av helt annan art än den, som kännetecknar staten och dess organ. Det är denna dubbelhet, som konstituerar det egenartade problemet »stat och kyrka» och som gör, att detta problem blir i egentligaste mening »dialektiskt», d. v. s. aldrig kan uttryckas i en entydig formel.

Här är icke platsen att mera ingående behandla detta problem. Låt mig i stället försöka att med hjälp av tvenne teser dra upp några enligt min tanke väsentliga linjer.

Min första tes lyder så: *Kyrkan är såtillvida »opolitisk», som hon icke har anledning att ta ställning till frågan om statens författning.* Det politiskt centrala spörsmålet: republikansk demokrati—konstitutionell monarki—diktatur ligger alltså principiellt utanför den kyrkliga diskussionen.

När jag för två år sedan i mitt herdabrev hävdade denna tes, möttes detta av mycket starka gensagor. Man hänvisade bl. a. till att kyrkan dock har en ofantligt mycket mer gynnad ställning i ett demokratiskt land än i diktaturerna. Detta illustrerades med en smula maliciösa antydningar, att här i landet biskoparna kunna skriva och trycka vilka olämpligheter som helst, medan i det diktaturstyrda Ryssland motsvarande ämbetsinnehavare snabbt och effektivt berövas både den penna och det huvud, som tyckas vara till för att missbrukas. Jag uppskattar till fullo denna argumentering, och ändå måste jag vidhålla min tes. Det är naturligtvis alldeles riktigt, att kyrkan i regel har en vida behagligare tillvaro i ett demokratiskt land än i en diktatur, åtminstone om man tänker på sistnämnda författningstyps aktuella uppenbarelseformer i sinnevärlden. Tre ting måste emellertid här ihäggkommas. Först och främst: För kyrkans del får frågan, under vilka förutsättningar hon har det »behagligast», aldrig vara den avgörande. Det är inte alls säkert, att kyrkan alltid får bäst av en behaglig tillvaro. Stundom växer hon sig vida starkare i storm än i godväder. Vidare: Diktaturen får inte utan vidare bedömas efter de former, i vilka den just nu framträder. Det är åtminstone tänkbart, att en diktator kan visa full respekt för de andliga värdena. Att diktaturen därigenom karakteriserar sig själv som ett provisorium, som förr eller senare måste avlösas av en politiskt friare samfundsform — därom är jag fullt medveten. Slutligen: Även en demokratisk samfundsform kan mycket väl utvecklas i en sådan riktning, att de allvarligaste risker uppstå för de värden, som kyrkan representerar. Jag skall längre fram ge ett exempel härpå.

Summan av det hittills sagda är alltså detta: Om kyrkan vill vara kyrka och ingenting därutöver, måste hon principiellt avstå från att blanda sig i diskussionen om statsskicket. En sådan inställning står också i närmaste överensstämmelse med den evangeliska kyrkans officiellt erkända grundsatser. I *Augustanas*

28:de artikel kunna vi läsa: »Den andliga och den världsliga makten böra icke sammanblandas. Ty den andliga makten har befallning att predika evangelium och förvalta sakramenten. Den skall icke giva sig in på främmande område, icke förfoga över kungakronor, icke upphäva överhetens lagar, icke fritaga från lagstadgad hörsamhet, ... icke föreskriva överheten regler angående samhällsskicket, såsom Kristus säger: Mitt rike är icke av denna världen.»

Jag kommer till den andra tesen: *Kyrkan måste just såsom kyrka ställa vissa bestämda, konkreta anspråk på staten*, den må sedan vara utformad på det ena eller andra sättet.

Tre slag av sådana anspråk kunna anges.

Kyrkan har det anspråket på staten, att *den håller rättsordningen vid makt*. Detta sammanhänger intimt med den evangeliska kyrkans syn på statslivet över huvud. Staten är en av Gud själv jämte kyrkan given ordning, som har till sin egentliga och grundläggande uppgift att hävda den borgerliga rätten. I nyss anförda artikel i *Augustana* heter det: »Överheten skyddar icke själar utan kroppar och egendom mot yttre övergrepp och betvingar människorna med svärd och kroppsliga straff för att så vidmakthålla borgerlig rättskaffenshet och yttre fred.» Om staten skulle brista i detta avseende och tilläventyrs börja tillämpa ett terror-system mot lag och rätt, så blir det en samvetssak för kyrkan att höja en kraftig protest. Ingen är närmare till en sådan protest än hon, just på grund av hennes religiösa aspekt på statslivet. Hon måste bedöma statens eller »överhetens» missgrepp på denna punkt inte som ett konjunkturpolitiskt försvarligt sidosteg från den normala vägen, utan som ett åsidosättande av själva väsendet i statens gudomliga kallelse. Här *kan* inte kyrkan tåga utan att förlora sin själ. Det är också av intresse att konstatera, att det var på denna punkt, som den norska kyrkan först grep in i början av 1941.

Vidare har kyrkan det anspråket, att staten *icke dekreterar något, som kränker det kristna samvetets frihet*. Det är av detta skäl och icke på grund av några politiskt motiverade betänkligheter, som kyrkan måste komma i så stark motsättning till de totalitära statsformerna. Ty för dessa senare är det karakteristiskt, att de vilja regera över samvetena genom att med våld eller propaganda söka åstadkomma ideologisk likriktning. Även om man härvid skulle undvika att gå till direkt attack mot kyrkan, får denna inte låta sig bedragas. Det för kyrkan i detta sammanhang

avgörande är, att Gud allena råder över själar och samveten. Om staten övertar denna roll, betyder det ovedersägligen, att den sätter sig i Guds ställe, d. v. s. den ger upphov till en hednisk statskult, som aldrig kan sambestå med kristen livssyn. Exakt en sådan situation förelåg, då den norska kyrkostriden kom att tillspetsas. Det skedde i och med dekretet, att alla norska barn skulle fostras i Nasjonal Samlings ideologi. Försäkringarna att statsmakten ville respektera kristendomen fingo härvid intet att betyda. Man insåg nämligen klarligen, att detta inte kunde vara något annat än camouflage. Ty redan däri, att staten framträder med egna religiösa och moraliska uppfostringsprinciper, ligger ett vittnesbörd om dess hedniska struktur. I den norska kyrkans påskbudskap 1942 heter det: »Kirken vilde sviktet sin förpliktelse på det kristne opdrageransvar om den rolig så på at en verldslig övrighet organiserer en moralsk barne- og folkopdragelse, uavhengig av kristent syn.»

Det ligger i sakens natur, att denna vakthållning kring samvetets frihet får utomordentliga konsekvenser. Det är nämligen ur den friheten, som all annan frihet växer fram. Kyrkans faktiska betydelse för demokratien beror alltså inte på att hon i något avseende bundit sig vid dess politiska utgestaltning, utan därpå, att frihetsprincipen springer fram ur kyrkans eget innersta och därför blir till en mäktig drivkraft vid framskapandet av det fria samfundsskicket.

Slutligen framställer kyrkan det anspråket, att staten *skall lämna hennes egen frihet obesuren*. Kravet på en »fri» kyrka kan förefalla överraskande, då det uttalas av en representant för den s. k. statskyrkan. Denna innebär ju ett nära organisatoriskt samband mellan stat och kyrka. Kyrkan har utan ringaste tvivel stora fördelar av detta samband, främst genom att slippa ekonomiska bekymmer, men även genom att ha sin inflytelsesfär s. a. s. officiellt erkänd. Men kyrkan får under inga omständigheter köpa denna förmån till priset av någonting, som förlamar hennes religiöst-andliga handlingskraft. I själva verket vilar statskyrkoväsendet i evangelisk mening helt på den förutsättningen, att staten erkänner och på allt sätt stödjer kyrkan såsom en fri och självständig bärare av de kristna värdena. I detta erkännande visar sig staten som en »kristen» stat. Statens motivering för ett sådant erkännande kan inte vara någon annan än insikten, att de kristna värdena äro av väsentlig betydelse för folklivet. Kyrkan a sin sida kan med bästa samvete acceptera detta statliga erkän-

nande med ty åtföljande förmåner, därför att hon vet, att en kristen folkfostran tillför även staten ett oumbärligt krafttillskott. Här föreligger alltså normalt en naturlig allians, som enklast kan karakteriseras så, att staten är stat och kyrkan kyrka; kyrkan erkänner obetingat statens suveränitet såsom vårdare av rättsordningen och regulator för den borgerliga sammanlevnaden, och staten erkänner och understödjer lika oreserverat kyrkan sasom bärare av kristendomens andliga livsmakter.

Konflikt inträder antingen därför, att kyrkan genom en statsfientlig propaganda blandar sig i de politiska angelägenheterna, eller därför att staten söker föreskriva kyrkan, hur hon skall fungera för att bäst tjäna de statliga intressena. Den förra konfliktanledningen saknar f. n. all aktualitet, den senare ligger så mycket närmare till hands. De totalitära staterna kunna knappast undgå att söka göra även kyrkan till ett rent statligt organ med främsta uppgift att prestera »livsåskådnings-grundvalen» för en politisk-nationell folkfostran. Här maste kyrkan svara ett absolut otydligt *nej*. Inte därför, att hon skulle vara ointresserad av en nationell folkfostran, utan därför att hon på grundval av slika instruktioner icke längre kan existera som kristen kyrka. Sasom sådan kan hon för sitt andliga arbete inte mottaga instruktioner från några världsliga myndigheter. Om staten trots kyrkans protester vidhåller sina krav, har därför kyrkan endast en väg att gå: att avskära förbindelsen med staten och etablera sig som organisatoriskt fri folkkyrka.

Skolexemplet på en sådan situation kunna vi återigen hämta från Norge, även om steget där ännu inte tagits fullt ut, tydligen på grund av en viss tvekan från ockupationsmyndigheternas sida att driva saken till sin spets. Även den tyska kyrkostriden kännetecknades av samma konfliktläge. Om motsvarande stridigheter i Mussolinis land låtit mindre tala om sig, så beror det ingalunda på att konfliktämnen saknats; den romerska kyrkan är emellertid även politiskt en alltför hård nöt att knäcka. I Ryssland slutligen gick den totalitära statsmakten så summariskt tillväga, att allt motstånd bröts ner och kvävdes i blod. Men inte heller i vårt demokratiska land ha slika tendenser helt saknats, låt vara, att de i jämförelse med de nämnda te sig särdeles beskedliga. Det är dock inte mer än fem år sedan, då man från socialdemokratiskt håll reste kravet på en statlig kontroll över kyrkan, uppenbarligen i avsikt att ombilda henne till ett av staten reglerat kulturinstitut. Även i riksdagen fingo dessa strävanden ett hörbart eko. Jag

nämner detta endast som ett exempel på att de totalitära riskerna kunna hota kyrkan icke enbart från diktaturernas sida utan också från den sekulariserade demokratien, där denna blivit tillräckligt självmedveten och aggressiv.

Här kan jag bryta av. Indirekt kan det sagda betraktas som en principiell kommentar till den norska kyrkostriden. Den officiella propagandan i Norge har velat göra gällande, att biskoparnas aktion varit politiskt betingad, ett försök att ta parti för den mot Tyskland fientliga maktkonstellationen. Intet har veterligen framkommit, som ger stöd åt en sådan förmodan. Under de kritiska värveckorna 1940 visade den norska kyrkan med biskop Berggrav i spetsen en lojalitet mot ockupationsmakten, som gick vida längre än många ansågo vara skäligt. Utan ringaste tvivel hade denna lojalitet bestått oförändrad än i dag, om icke den »nationella» regeringen i förunderlig brist på visdom och psykologisk instinkt vidtagit åtgärder, som rörde vid kyrkans heligaste intressen. Det är begripligt, om man i detta läge med längtan ser fram mot den dag, då Norges folk åter får fritt rykta sina politiska och religiösa angelägenheter. Vartenda steg, som under tiden tagits av den norska kyrkoledningen, har emellertid klart motiverats inifrån, d. v. s. ur kyrkans egna livskrav.

Ingenting visar bättre kyrkans faktiska betydelse för det västerländska kulturlivet som helhet, än att hon med inre nödvändighet ställes i bräsch, då kulturfiendliga makter göra sig breda. Hur skulle det gå i en motsvarande situation i vårt land? Jag vågar inte profetera något om hurpass rakryggat vår svenska kyrka skulle uppträda under så hårda påfrestningar. Men säkert är, att tyst undfallenhet skulle betyda kyrkans död — även om hon därmed skulle köpa sig aldrig så hyggliga livsvillkor. Kyrkan vill tjäna stat och folk, men först och sist måste hon tjäna sin Herre. Om hon hindras eller hämmas i den tjänsten, får ingen tvekan råda om hennes väg. Och kanske komme just i ett sådant läge kraftkällorna att flöda även hos oss.